گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین
کۆڕامانێک لە ئەنفال

ئامادەکردنی

حەمە کاکەڕەش

سوید
2007

ناوی کتێب: گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین & کۆڕامانێک لە ئەنفال
ئامادەکردنی: حەمە کاکەڕەش
بەشداربووان: بەختیار عەلی، هەندرێن،. د. ئەحمەدی مەلا. هیوا قادر. ئیسماعیل حەمەئەمین.
شێرزاد حەسەن. گۆران بابە عەلی.
ساڵی چاپ: 2007
وێنەی بەرگ:
چاپ:بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەرێمی کوردستان
ژمارەی سپاردن:

دەستپێک

لە بەرامبەر کارەساتی ئەنفال دا هەرچییەک بکرێت کەمە، کەم بەو مانایەی لە هیچ کتێب و مۆسیقاو شیعرو جیرۆک و شانۆ و رۆمانێک دا جێگای هەڵوەرینی رۆحی ئەو هەموو ئینسانەی کورد نابێتەوە، من دەزانم زریکەی منداڵ قیژەی ژن ئاهو حەسرەتی پیرە مێرد

ئەمانە نا نووسرێنەوە و ڕەسم ناکرێن بە هیچ ئامێرێک نا ژەنرێن، بەڵام خیتابی دووبارەو سوواوی حیزبەکان و بە ناو ڕۆشنبیرەکانی حیزب زۆر لەوە لاوازترن بتوانن قسە لە سەر ئەنفال بکەن، هەر ئەم لاوازی و بێتوانایی قسە کردن و نەبوونی زمانی دەربڕینەیە لای حیزبەکان وایکردووە یادکردنەوەی ساڵانەی ئەنفال لە دۆخێکی ساردوسڕو مردوودا قەتیس بکرێت.

قەتیس بوونی یادکردنەوەی ساڵانە لەو دۆخەداو نەبوونی قسە و گوتارێکی هەستیارو قووڵ وای لێکردم بیر لەوە بکەمەوە لە پرۆژەی کتێبێک دا چەند ڕۆشنبیرێکی دیاری کورد بدوێنم تا وەڵامەکانیان کتێبێک بێت بۆ مێژوو، بۆئەوەی بە ڕۆشنبیرییەکی هەستیارو ڕامانێکی ئینسانییەوە کە زۆر دوورە لە شیعاراتی حیزب و یادکردنەوەی مردووی ساڵانە خوێندنەوەکانی خۆیان لە زۆر ڕووەوە لەسەر ئەنفال بخەنەڕوو، تا هێندەی تر ئەو بۆشاییە مردووەی نێوان ڕۆشنبیرانی کورد و عەقڵی حیزب و دەسەڵاتداری کوردی بخرێتەڕوو، بۆئەوەی ڕوونتریش ئەو خەمساردی و نەکردەییانە بخرێنەڕوو کە سەبارەت بە کارەساتێکی تراژیدی وەک ئەنفال هەیە.

کۆی ئەم گفتووگۆیانە کە لەناو ئەم کتێبەدا کۆکراونەتەوە، بەشێکە لەبەردەوامی پرۆژەیەکی خۆم کە ڕەنگە لەو نزیکانەدا چەند بەشێکی تری بەدوادابێت.

تەمەنا دەکەم ئەم سەرنجانەی کە لەم گفتوگۆیانەدا خراونەتەڕوو ببنە هۆی کارکردنی بەپەلەی زیاتر و کارامەتر سەبارەت بە ئەنفال.

حەمە کاکەڕەش

سوید

ئەم گفتوگۆیە بەشێکە لە کتێبی (گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین)

د.ئەحمەدی مەلا

ئێمە بەپلەی یەکەم بەرپرسیارین، چونکە کێشەکە هی خۆمانە، بەڵام کۆ- هۆشیاریمان زۆر لاوازە. نەک تەنها لەمەڕ ئەنفالەوە، بەڵکو بۆ سەرتاپای شتەکان. ئێمە وەکو میللەت زۆر شانازی بە رابردووە دەکەین.

ئەحمەدی مەلا

پرسیار: ئەگەر بهاتایەئەنفال لەوڵاتێکی ئیسلامیدا ڕوویندەدایەو هەروەها مانایەکی ئیسلامیشی پێنەدرایە، پێتانوابوو ئەنفال بتوانرایە نوقمی بێدەنگییەکی وابکرێت هەم لەلایان وڵاتانی دراوسێوە تا دەگاتەهەموو وڵاتەئیسلامییەکانی دنیا، ئەوسا وڵاتانی ئەوروپاش.

ئەحمەدی مەلا: ئەمە هەڵبەتە یەکێکە لە هۆکارەکان، بەڵام هۆکاری دی زۆرن. یەکەم بەرای من پەیوەندی بۆ بە بێبەهایی ئینسان دەگەڕێتەوە لەپانتایی جیهانی ئیسلام خۆی کە وڵاتەکەی ئێمەش یەکێکە لەو وڵاتانە. ڕاستە زاراوەی ئەنفال لەنێو مەرجەعییەتی ئیسلامییەوە سەریهەڵداوە، بەڵام لەکات و شوێنیکی دی بەکارهێنرا. واتە لەسیاقێکی دێماگۆگی دا بەکارهێنرا. وەکو ئەوەی زاراوەی شەڕی خاچپەرستان لە لایەن هەندێ گرووپی سەلەفی و توندڕەوەو بگرە لە هەندێ حاڵەت بەشێوەیەکی فراوان لە لایەن دامودەستە موعتەدیلە ئیسلامییەکانی رۆژهەڵاتی ئیسلامیش بەکاردەهێنرێت. ئەم لاترازانە مەنهەجییە گەلێ کێشەی بۆ ناوینەتەوەو تەنها ئامادەگیبوونی خۆی لەوە ساغ دەکاتەوە کەحەشدی هێزە کۆنخواز و دەمارگرژەکانی دونیای ئێمە بهێنێتە جۆش بەبێ ئەوەی خاوەن پرۆگرامێکی تێروتەسەل بێت کەبتوانێ کێشە لە بنەهاتووەکانی ئێمەچارەسەر بکات. بەکەرەسەی کۆن بەرنگاری دونیای نوێ دەبێتەوە. ئەمە گەورەترین شکستە. ئێمە بەکەرەسەی کۆن دەمانەوێ کێشە هاوچەرخەکانی خۆمان چارەسەر بکەین.

ئەنفال لەبوحرانێکی هەمەلایەنییەوە ڕووی دا. لەشکستیی هاوکێشە دژوارەکاندا وەکو بۆمبێکی تەوقیتکراو بەروومانا تەقییەوە. ئەمە لەحاڵەتێک دا کەهێزە کوردییەکان خۆیان لە ناو دژوارە ناوەکییەکانی خۆیاندا دەژیان.

بێگومان وڵاتە دراوسێکان، تەنها ئێرانی لێ بترازێ کە وەکو پرۆپاگەندەیەکی بەرنامەرێژکراو بۆبەرژەوەندی خۆی بەکاریهێنا، ئەگینا وڵاتەکانی دی بەهیچ شێوەیەک نەویستیان و نەدەشیانەوێ ئەم کێشەیەو نەکێشەی دیش کە پەیوەندی بە کوردەوە هەبێت، باسی لێوەبکەن. بەرای من دەبێ ئێمە گەلێ فراوانتر بڕوانینە سەرتاپای کێشەکان. بەو واتایەی کە تەنها نابێت لە دیدەیەکی سیاسییەوە بڕوانینەکێشەی کوردی، بەڵکو دەبێ هەموو رەهەندەکانی دیاری بکەین و بنەماکانی شیتەڵکەین و لە دیدی سوسیۆلۆژی و سایکلۆژی و کۆمەڵایەتی و مێژووییەوە سەیری کێشەکانی خۆمان بکەین. بەشێوەیەکی دی، ئێمە دەبێ تێکهەڵکێشی کێشەکانی شارستانییەتی خۆمان بین و لەوێوە رەخنەکان ئامادەبکەین. رەنگبێ حاڵەتی کوردی تەقینەوەی بوحرانەکانی ئەو ناوچە پانوپۆڕەبێت کەپێی دەوترێت رۆژهەڵاتی ئیسلامی.

ئەنفال تیرۆرێکی دەوڵەتیی بەرنامەرێژ بوو، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا؟ دەسەڵات کاتێ دەگاتە بنبەست، بەتایبەتی کاتێک سەر بەبنەمایەکی کۆنخواز و تاریکئامێز بێت، ئامادە نییە ئەنفال بکاتە مێتۆدی خۆی؟ ئایا ئێمە لە نێو خۆمان دا، لە ژێر ناوی دیکە کاری وامان نەکردووە کەتەنها لەبەرژەوەندی حیزب و دەسەڵاتی گرووپ دا کۆتایی هاتبێت؟ مەبەستم ئەوەیە ئێمەش لەنێو خۆ، چەکمان کردە زمانحاڵ و شەڕی نێوخۆ ڕووی دا. ئایا مێژووی شەڕە ناوخۆیەکان تەنها پەیوەندی بەیەکێتی و پارتییەوە هەیە؟ هێشتا بەتەواوی ئەم بابەتەمان بەتەواوی باس نەکردووە. زۆرجار لەبەر ئەوەی برینەکانمان نەکوولێتەوە بەباشمان زانیوە ئەو لاپەڕانە هەڵنەدەینەوە. ئەم دیاردەیە تەواو بەپێچەوانەی وڵاتێکی وەکو فەرەنسایە کە لەدوای شەڕی جیهانی دووەمەوە هەمیشە باس لەسەردەمی ڤیشی دەکرێت و ئەو قۆناغە تاوتوێ دەکرێت و لەو بارەیە لێکۆڵینەوەو پرۆگرامی تەلەڤزیۆنی و رادیۆیی و لەسەر رووپەلی رۆژنامەکانیش هەمیشەباسی لێوەدەکرێت، مێژوو تەنها بەم شێوەیە دروست دەبێت، ئەگینا خۆ هەڵخەڵەتاندن دەمێنێتەوە.

من کاتێک دەڵێم رۆژهەڵاتی ئیسلامیبەهیچ شێوەیەک مەبەستم لەجیهانێک نییەکە هاوئاواز و یەکگرتوو بێت. کاتێ دەڵێن رۆژئاوا، یا دەڵێین ئەورووپای یەکگرتوو، سەرەرای کێشەکانیان، ئێمەباس لە ئابوورییەکی یەکگرتوو دەکەین، باس لەکۆمەڵێ بنەما دەکەین کەهاوئاوازی دەبەخشێتە ئەم زاراوەیە، بەڵام جیهانی ئیسلامی و تا جیهانی عەرەبیش، تەنها کلێشەن و هەروەکو تایەر بین جەلوون لەشوێنێک ئاماژەی بۆ دەکات و دەڵێت جیهانی عەرەبی زیاتر تەعبیر لە هیوای رۆشنبیرە عەرەبییەکان دەکات وەک واقیعێکی ماددی. بێگومان ئەمە بۆ جیهانی ئیسلامیش راستە. ئەوەی زیاتر ئەم دوو جیهانەپێکرا گرێ دەدات، بنەمای عەقڵییەتەکانە.

ئەو دەزگا و رێکخراوانەشی کە دەبنە زمانحاڵی ئەو دوو کوتلەیە تەنها هەر ناون و هیچی دی. بۆیە شتێکی سەرنجراکێش نییە وڵاتانی ئیسلام بەپیری کێشەیەکی واوە نەین، هەندەی

ئەوان بەشێواندنی سەمبۆلێک سەرگەرم دەبن، هەندە کێشەی قڕکردن و جینوساید سەرگەرمیان ناکات. ئەمەش یەکێکە لە ئینحیتاتەکانی دونیای ئێمەیە : هەندەی سەمبۆل دەمانژێنێ هەندە لە بۆ ئینسانەکان ناژین. وڵاتێکی وەکو عەرەبی سعوودی ئامادەیە باڵێۆزی وڵاتێکی بن دونیا بانگهێش بکات، چونکە لە وڵاتەکەیان رەخنە یا توانجیان لەیەکێ لەرەمزەکانی ئیسلام گرتووە، بەڵام هەمان وڵات ئامادەنییە فریای دەیان موسڵمان بکەوێت، کاتێک لەنێوان تورکیا و یۆنان پاپۆڕەکەیان غەرق دەبێت. یا لەوڵاتێکی وەکو پاکستان، ملێونان موسڵمان دەرژێنە سەر جادە ئەگەر ببیستن فلیمێک بەجۆرێ باسی ئیسلامی کردوو بەڵام هەزاران موسڵمان لە ئۆردوگاکان ژیان دەبەنە سەر کەس ئاوڕیان لێ ناداتەوە. یا لای خۆمان، سەدان بەڵکو هەزاران ئاوارەی شاری کەرکووک لە ئوردۆگاکان ژیانێکی پڕ مەینەتیان دەبردە سەر ، کەس نەبوو بەتەواوی بچێ بەپیریانەوە، ئەمە لە حاڵەتێک دا، فیکرەی کوردایەتی و فیکرەی عەدالەتی کۆمەڵایەتی بەرنامەی حیزبەکانی لای خۆمانن. یا سەدان هەزار فەلەستینی لەئۆردوگاکانی لوبنان و شوێنانی دیکە، کەس هەوڵ نادات وەزعیان چاک کات، چونکە وا دەزانرێت بەو شێوەیە مافی گەڕانەوە دەکەوێتە مەترسییەوە ، یا زەربەیەک لەکێشەی فەلەستینی دەدرێت. لەم چەند نموونەیە کەدوانیان سەر بەفیکرەی ئاینین و دوانەکەی دیش سەر بەفیکرەی نەتەوین، هەست دەکەین بەیەک شێوە مامەڵەی لەگەڵ ئینسان دا دەکرێت. واتە فیکرە لە ئینسان گرینگترە، یا ئیدیال لە سەرووی ئینسانییەوە. ئەمە لەحاڵەتێک دا کە فیکرە، ئایدیۆلۆژیا، ئاین دەبێ لەخزمەتی ئینسانەکان دا بێت. ئەمە گەورەترین شکستی دونیای ئێمەیە.

سەیر دەکەین لە وڵاتانی ئەوروپا، لەئەمەریکا، کاتێک ئینسانێکیان تووشی نەهامەتی دێت، لەشکرێکی بۆ تەیار دەدەن تا فریای بکەون و رزگاری بکەن. ملێونان ئینسانی رۆژهەڵاتی لە ئەورووپا یا لە ئەمەریکا کاتێ تووشی کارەساتێک دێن، کەس خۆی ناکاتە خاوەنیان. ئەمەبێ بەهایی ئینسان روون دەکاتەوە.

پرسیار: ئەو هۆکارانە چین کە ئەنفال لە هۆشیارییەکی سیاسی سادەوە کە تەنها لە یادکردنەوەی سەرپێیانەی ساڵانەدا قەتیسبووە دەگوازێتەوە بۆ هۆشیارییەکی کلتوری، لەو بێدەنگییەی کە خاوەنی قسەنییە دەگوازێتەوە بۆ بیرکردنەوەیەک بەدەنگی بەرز. هەروەها ئەم بێدەنگییەچەند پەیوەندی بەکورد خۆیەوە هەیە، هەم لە ئاستی بەرپرسیارییەتی کۆمەڵگای کوردی بۆ ئەنفال و هەم لەئاستی دەسەڵاتی کوردی خۆیدا؟

ئەحمەدی مەلا: ئێمە بەپلەی یەکەم بەرپرسیارین، چونکە کێشەکە هی خۆمانە، بەڵام کۆ-هۆشیاریمان زۆر لاوازە. نەک تەنها لەمەڕ ئەنفالەوە، بەڵکو بۆ سەرتاپای شتەکان. ئێمە وەکو میللەت زۆر شانازی بەرابردووەو دەکەین و لە زۆربەریش دا تەنها ئاوڕ لەرابردوو دەدینەوە. بەڵام ئەم ئاوڕدانەوە نوستالژیانە بەرهەمهێنەر نییە. ئێمە میللەتێکین کۆ-زاکیرەمان زۆر کزەو کەم کارمان لەسەری کردووە. بەشێوەیەکی بابەتی هێشتا مێژووی ئەم سی چل ساڵەمان

نەنووسیوەتەوە. هەندە پاپەندی سیاسەتی حیزبی و تەکەتول و خزمایەتی و خێڵایەتین، هەندە هەوڵی ئەوەمان نەداوە شتێکی نەتەوەیی وا بهێنینە ئاراوە کە لەسەرووی ئەم ئیعتیباراتانەوە میکانیزمی خۆی دروست بکات. هەموو باسی نەتەوەدەکەن، بەڵام کەمیان بەتەواوی بۆ نەتەوە ئیش دەکەن. بەدێماگۆژی بەکاریدەهێنن. زۆر جار نەتەوە لەچەند گۆرانی و هەڵپەرکێیەکی فۆلکلۆری پێکدێت لەتەلەڤزیۆنەفەزائییەکان پێمانی دەفرۆشن. ئەمەحالەتێکی زۆر نزمی فیکری نەتەوایەتییە.

بەسەرکردنەوی سالانەی بۆنەوساڵیادەکان زۆر جار هەندە رەسمییانە بەڕێوەدەچن کە هیچ رۆحێکی تێدانامێنێ. ئێمەتەنها کاتێک تەجاوزی ئەنفالەکان دەکەین کاتێک کە رێزمان بۆ تاکی کوردی دەبێت و یاسا بەرقەرار دەبێت و خزمەتی گەلەکەمان دەکەینە تاقە ئامانج. تا ئەمە نەکرێ، ئێمە بڕوا ناکەین ئەم خیتابە دووبارەو سواوانە هیچ سودێکیان هەبێت.دیموکراسی تەنها لەسنووقێک پێکنایەت کە ماوە نا ماوە بە پارچە کاغەزێک پڕ کرێتەوەو پرۆپاگەندەی بۆ بکرێت! دیموکراسییەت گەورەترین مەترسییە بۆ سەر دەسەڵاتەکانی لای ئێمە. بۆیە هەمیشە پاشەقوول دەدۆزینەوە. دیموکراسییەت سەرەرای ئەوەی تەداولی دەسەڵاتە بەشێوەیەکی ئاشتیانە، لەپرۆگرامی ئابووری و تەندروستی و کۆمەلایەتی و رۆشنبیریی هتد پێکدێت.

لە جیهانی ئێمەدا هێشتا بیریی رەخنە ئامێز نە بۆتە بەشێک لەکارەکتەر و کەسایەتیمان. گرینگیی سەدەی هەژدەمی فەرەنسا لەرووی فەلسەفەوە بەرهێنانی ئەم چەمکە بوو کە ئێستا بەشێکە لەکەسایەتی فەرەنسی، با ناوی دیدرۆ و ڤۆلتێر و هیترانی نەبیستبێت. سەیر دەکەین ئەم حاڵەتە لای ئیسپانییەکان رووی نەداوە، رەنگبێ پەیوەندی بەفرانکیسمەوە هەبێت کەچل ساڵ رژێمێکی تۆتالیتاری لەسەر حوکم بوو، رەنگیشە بۆ دوورتر پەل بهاوێژێت. لای ئێمەتەنها چەمکەکانی ستایشکردن و زەمکردن لەنێو عەقڵییەتمان جێی بۆتەوە. ئێمە تەنها لەبواری سیاسەت نا، بەڵکو لەبواری رۆشنبیریی و بوارەکانی دیش. بۆیەئێمە دەبێ هەوڵ بدەین کار لەسەر عەقڵییەت و رەفتار و هەڵسکەوت و کەسایەتیمان بکەین، چونکە ئەنفال تەنها ناو نییە، بەڵکو مومارەسەیە. ئەوەی لەشەستوسێ رووی دا، هەمان شت بوو. حەلاڵکردنی خوێن و سامانی کورد بوو. باشە لەو دەمەوە تا زەمانی ئەنفال، ئێمە چ لکۆڵینەوەیەکەمان سەبارەت بەرووداوەکانی سالانی شەست کرد؟ مێژوو هەمیشە ئامادەیە خۆی دووبارەبکاتەوە، کاتێ دەرزی تەواوی لێ وەرنەگیرێت. ئەمە یەکێکە لەو هۆکارانەی کەکارەسەتەکانی هۆلۆکۆست سەبارەت بە جوولەکەکانی ئەوروپا، ئیمرۆ بەتێروتەسەلییەوە ئیشی لەسەر دەکەن و دەیکەنە مێژوویەکی زیندوو و چالاک، لەپێناوی ئەوەی هەمان مەرگەسات دووبارە نەبێتەوە.

ئەوەی ئێستاش کەدەسەڵاتی کورد ئیشی لەسەر دەکات نابنە گەرەنتی بۆ ئەوەی قەیرانەکانی نەتەقنەوە. چونکە هەندەی دەسەلات هەوڵی ئەوە دەدات رابردوو بکاتە رەمز یا رەمزاندی رابردوو هەوڵی ئەوە نادات کە ئەو رەمزانە بەرەو دونیای ئایندە وەرچەرخێنێ. چونکەکاتێک

کەرەمز تووشی پڕبوون و ساتووره بوون دێت، دەبێتەقەیران و دەتەقێتەوە.

پرسیار: ئەو پێشنیارە تایبەتیانەی ئێوە چین، بۆ ئەوەی ئەنفال وەک کارەساتێکی سیاسی مێژوویی لە یادوەری ئینسانی کوردا بەچەشنێک بمێنێتەوە کە هەمیشە جێی ئاوڕدانەوەو قسەکردنبێت لەسەری لەلایەن ئەو نەوانەی کە لە دوارۆژی کۆمەڵگەی ئێمەدان؟

ئەحمەدی مەلا: ئەوەی کە گرینگە جگە لە هۆکارە راستەقینەکانی بەرپابوونی کارەساتێکی لەم چەشنە، کار لەسەر زاکیرەبکەین. نەک تەنها سەبارەت بەئەنفال بەڵکو بۆ هەموو مێژوومان. لە زۆربارادا هەندێ جار من هەست دەکەم ئێمە میلەتێکی بێ مێژووین. لە زۆر رووەوە راستە. زۆرجار کتێبی مێژوو نوسانی کوردزمان دەگرینە دەستەوە هەست دەکەین حیکایەتمان بۆ دەگێڕنەوە. مێژوو زانستەو حیکایەتی فیکسیۆنە. نامەوێ لێرە ناوی کەس بێنم چونکە ئەوانەی خۆیان بەمێژووەوە خەریک کردووە کەمن، لەنێو ئەم کەمییەش، مێژوو وەکو زانست ئیشی بۆ نەکراوە. ئەمە هەڵبەتە بۆ مێژوو ئەدەب و زمان و فەرهەنگ هتد ڕاستە.

میللەتی بێ مێژوو واتە میللەتی بێ ئێستا و بێ ئایندە. رەنگە کەمێ زیادڕەوی تیا بێت، بەڵام زۆر لەحەقیقەتەوە راستە. لەم پەنجا سەد ساڵەی دوای زۆر کارەساتمان بەسەرا هات. کەم کەس بابەتیانە باسی لەمەڕ مێژوو کردووە. دەبێ بوار بدەینە مێژوونووسان و ئەکادیمیەکان کەبەم کارەهەڵسن. نەبێتە کاری حیزبایەتی. زۆر جار کتێبێکی مێژوو دەخوێنیتەوە، یا مێژووی حیزبە یا باس لەجوامێریی ئەمەو ئەو دەکات، بەبێ ئەوەی بخرێتە سیاقە گشتییەکەیەوەو شتەکان بابەتییانە باس کرێن. ئەمە دۆگما دروست دەکات. ئێمە دەبێ زۆر دەرز لەحوکمی سەدام فێر بین. تەنها لەدیدەنیگای کوردییەوە سەیری رژێمەکەی نەکەین، نەیکەینە دەعبا. بەڵکو ئەکادیمییانەو زانستییانە ئیشی لەسەر بکەین، چونکەسەدام بەتەنها بەرهەمهێنەری ئەنفال نییە، سەدام دیکتاتۆر بوو بەڵام بەتەنها ئیشی نەدەکرد.
لەدەوری ئەو کەسە، دامودەزگاکانی رۆشنبیریی، پەروەردەیی، کۆمەڵایەتی، هونەری، ئەدەبی هتد، ئەمە لە پاڵ دامودەزگا پۆلیسسیەکان. ئەوەی دەبێ بوترێت، تا عەیامێکی زۆری تر، دەبێ هەموو کارێک بکرێت بۆ ئەوەی دیاردەکانی ئەنفال جارێکی دی دووبارەنەبنەوە.
زۆرجار حیزب لەتوانای دا نییەهەموو شتەکان وەکو خۆی بگێڕیتەوە، شتەکان رووت کاتەوەو بەچاوێکی رەخنەئامێزەوە سەیری دونیای دەرەوەو واقیع بکات، چونکە خۆشی رووت دەبێتەوە. ئەو، دەیەوێ دەسەڵاتی خۆی بپارێزێت، هەندە باسی نەتەوە دەکات کە زەربە بەر خۆی نەکەوێت، هەندە باس لە ئەنفال دەکات کە لێشاوەکە خۆی نەبات. دەسەڵات هەمیشەخەریکی رەمز دروستکردنە، چونکە وا هەست دەکات رەمز دەبێتە شوورا بۆی، بەڵام ئەمە لە رووی فەلسەفییەوە راست نییە، چونکە کاتێک رەمز کەڵەکە دەبەستێت و تووشی لێواولێوی دێت، دەبێتە فاکتەرێکی رووخێنەر.
بۆ ئەوەی ئەنفال لە مێژووی ئێمەدا ببێتە خاوەن دەلالاتی زیندوو و لەخزمەتی ئێستا و

ئایندەمان بێت، پێویستە بابەتییانە مێژوومان بخوێنینەوە. ئەمە بۆ چەمکی شەهید و قوربانی و پێشمەرگەو هتد راستە. دەبێت ئەم مەفهوومانە لەرەمزاندن رزگار بکەین و بیانکەینە چەمکی بەرهەمێناندنی ئایندە.

پرسیار: ئایا ئەدەبی کوردی بەتەعریفە جیاوازەکانی ئێوەوە بۆ ئەدەب چەند بەرپرسیارە لە بەردەم بیرنەکردنەوە لە ئەنفال؟

ئەحمەدی مەلا: ئەنفال پێش هەموو شتێک کارەساتێکی ئینسانی گەورەیە. ئیسانی لە مەفهوومە هەرەتایبەتییەکانی. ئەدەب رەنگدانەوەی واقیعە لەمانا هەرەگشتییەکانییەوە. کارەسات واقیعە. واقیعێکی تاڵ و تراژیدی. ئەدەب خەیاڵکردنەوەی ئەو واقیعەیەو دامەزراندنەوەو رێکخستنەوەیەتی لەرێگای زمان و وێنەو دەستەواژەو ئیستیعارەو هتد. ئەم دوو چەمکە نابێ تێکەڵ کەین. یەکەمیان لێپرسراوییەو دووەمیان گەمەیە. (نابێ لێرە بەچاوێکی سووکەوە سەیری گەمە بکەین).
بەلای منەوە ئاستی یەکەم زۆر گرینگە. دووەمیان گرینگییەکەی لە ئاستی تاکە کەس دایە.

ئێمەتا ئێستا رۆمان و شانۆمان لەمەڕ کارەساتە تراژیدییەکانمانەوە نەنووسیوە. چیمان لەسەر ئاشبەتاڵەکەی حەفتاوپێن نووسی، کێ چی لەسەر گەڕاوەکان نووسی کە رەوانەی باشوور دەکران. ئەی بۆ شەڕ و شۆڕەکانی دی؟ شۆرشەکانی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم. زۆربەی هەرەزۆری بەرهەمی ئەدەبی ئێمەیا زیندووکردنەوەی فۆلکلۆر بووە یا چیرۆکی دڵەراوکێی هەرزەکارێک بوو بەدەست موخابەرات و ئەمنەوە.
بۆ ئەنفال چەند شیعرێک نووسران و یەک دوو شانۆ و چەند لێکۆڵینەوەیەک و مۆزەخانەیەک و چەند شتێکی دیکە. بەڵام نەبووە هاندەر بۆ دۆزینەوە شیکلێکی نۆیی نووسین. رێبازێکی نۆێی تەعبیری پێ نەبوو. واتە بەرهەمی ئەدەبی نەیتوانی کارەساتە تێپەڕێنی و رووناکی ببەخشێتە ئایندە.
لەکۆتایی دا ئێمەهەمووەمان لەیەک گۆماو دەژین.

پرسیار: ئایا ئاستی ئەو ترسەشاراوەیەی لای ئینسانی کورد هەیەبەرامبەر کوردبوونی خۆی، ترسێکەخاوەنی هێزیکی رۆشنبیری وایەکەبتوانێت لەبری تۆڵەخۆی بکات بەهێزێک کەهەڵگری لێبوردن بێت. ئایا ئەم هێزەچەند دەستەڵاتی کوردی لیی بەرپرسیارەو و چەندیش کۆمەڵگەی کوردی و رۆشنبیرەکانی بەرپرسیارن لەپیشاندانی؟

ئەحمەدی مەلا: لەراستی دا من دەتوانم کێشەکانی خۆمان لەژێر"گرفتەکانی بەکوردبوون" بخوێنمەوە. ئەمە جگە لەوەی کێشەیەکی سیاسییە، کێشەیەکی کۆمەڵایەتی و سایکلۆژییەو لەدوا پێناسەدا بەگرێی نێوزەد دەکەم. ئینسانی کورد لەنێو رەحمی ترسەوە لە دایک دەبێت

و له نێو کۆمەڵی دڵەراوکێ دا دەژێت. یەکێ لەهۆکارەکانی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی شناسنامەیەکی راستەقینە، بەڵام بەتەواوی لەو کوردستانەی کە بەئازاد ناودەبرێت، کاری تەواو لەسەر ئەم حاڵەتە نەکراوە. ترس لە باوک، ترس لەخۆ گەورەتر، ترس لەقوتابخانە ترس لەحیزب، ترس لەبەرگی خاکی، ترس،،ترس. ئینسانی لای ئێمە لە منداڵدانی ترسەوە بەردەبێتەوە.
کاتێک دێینە وڵاتانی وەکو ئەورووپا ئینجا دێینەوە ئاگا کە ئینسانی دیکە لە سەر رووی زەمین دا دەژێت، ئینجا دەزانیی راستگۆیی و نەترسان و لێپرسراویی و ئیشکردن و هەوڵدان هتد چییە.

بۆیە بەرای من، یەکێک لە فاکتەرە هەرە سەرکییەکانی مێژووی سیاسەت لەجیهانی ئێمە، فاکتەری ترسە. ئەم فاکتەرە زۆر بە وریایی و شارەزایی و لیزانییەوە دەسەڵات ئیشی لەسەر دەکات. ئاین و سیاسەت، وەکو تەواوکەری یەکتری ئیش لەسەر ترس دەکەن. یەک ئەویتر ئاو دەدات.
ئەم ترسە ئینسانی کورد تووشی ئیفلیجبوون دەکات و نابێتە مایەی هیچ بەرهەمێکی بەپێز، بەپێچەوانەوە بەرهەمێکی ئیفلیجی لێوە دێتەوە بەرهەم. سەرەتا دەبێ، ئینسانی کورد لەدەسەڵاتی ناوخۆی خۆی نەترسێت. بەڵکو فێری لێپرسراوی و ئەرک و ماف بکرێت. واتە ببێتە خاوەن بوونێکێ یاسایی و ئاسایی، ئەمە لەپاڵ کەسایەتی کۆمەڵایەتی خۆی. ئەمەش، بەڵکو ئا ئەمەیە کەدەسەڵاتی کوردی گەرەکی نییە. چونکە دروستکردنی ئینسانی هۆشیار لەکۆتایی دا لەبەرژەوەندی خۆی کۆتایی نایەت.

تا رۆشنبیرانی لای ئێمەش هەمیشە لەپاڵ دەسەڵات دا ژیاون. لەسێبەری ئەو دا گەورەدەبن، ئەگەر لە سەرەتاش بەگەرم و گوڕییەوە رەخنە دەگرن بەڵام لەدوا قۆناغ دا لە باوەشی ئەودا لێی دەکەون. ئەمەحاڵەتێکی کوشندەیە. ئەو مووچەی دەداتێ و بارەگای بۆ دروست دەکات و تەمویلی گۆڤار و پەرتووک و رۆژنامەکانیی دەکات. ئەگەر جاران نەیدەتوانی لە رۆژنامە رەسمییەکانی رژێمی پێشوو بەئاسانی بابەت بڵاوبکەنەوە، بەڵام ئێستا بەئاسانی شتەکان بڵاودەکرێنەوە. بەڵام کێشەکان لێرەوەسەرهەڵنادەن.
چونکە حکومەت، یا راستر حیزب وامان تێدەگەیەنێ کەئەو نیمچە ئازادییەی کە هەیە ئەو بەدەستی هێناوە بەڵکو ئەو خاوەنێتی و ئەویش ئێستا ئەو ئازادییە بەگەل دەبەخشێت.

بۆیە هێشتا نەمانتوانییوە رۆشنبیرییەکی ئازاد دروست بکەین، چونکە رۆشنبیر نەیتوانییەوە بەنووسین بژێت، کەواتە یا لە دەزگایەکی دەوڵەتی ئیش دەکات، یا ئیشێکی دووەم دەکات و زەربە لە بەرهەمی نووسینی دەدات. حالەتی یەکەم ناتوانی بەرهەمی ساغڵەم دروست بکات و دووەمیشیان دەبێتە هاوی و وزەراستەقینەکەی لە ئیشی دووەم دا سەرف دەکات.

بەرای من کاتێک لە هەموو هۆکارە راستەقینەکانی سەرهەڵدانی بەعسمان کۆڵییەوە ئەو کات دەتوانین بڵێن تەجاوزی خۆمانمان کردووە، چونکە بەعس زاهیرەیەکە تا ماوەیەکی زۆر تیامانا دەژێت. دەبێ ئەوەش بڵێن کە دیاردەی بەعس دیاردەیەکی عەرەبی نییە، دیاردەیەکی زۆر گشتییە، دەکرێ گەراکانی زوو پێبگەن و کرسیتالەبین و بینەوە بەفاکتەری روخێنەر. چونکە زەمینەی بەعسییەت زۆر لەبارە. هەموو فیکرێک کاتێک نەیتوانی بەتەواوی واقیعی خۆی بخوێنێتەوەو فیکرەی نەتەوەبوو بەئایدیال، گەرای بەعسییەت دادەنێ.